

μεθος δὲ καὶ ταῦτα ἔζωθεν ἐν τοῖς μετώποις». Λ. Διαδόρφιος Θρο. Στεφ. Τόμ. Ε', σελ. 949 «Ms. ap. Pasin. Codd. Taur. vol. 1, p. 158 B: Τῶν παρακειμένων ἐν τοῖς μετώποις σχολίων pro quo in alio ib. p. 94, B: Τῶν παρακειμένων ἐν τοῖς μετώποις σχολίων».

Περὶ τοῦ τύπου μετώπιον γράφει ὁ Εὐστάθιος σελ. 1084, 23 «Τὸ δὲ μετώπιον οὐ καθ' ὄμοιότητα συντέθειται τοῦ ἀγώπιον η παράγωγόν ἐστι τοῦ μέτωπον, ως τοῦ Ἰησος τὸ ἔγριον» καὶ σελ. 833, 31 «Δέγει δὲ καὶ μετώπιον η τὸ μέτωπον καθ' ὄμοιότητα τοῦ ἀγώπιον η τὸ μετόφρυον, ως καὶ μεταμάξιον τὸ μεταξὺ τῶν μαζῶν καὶ μεταίχμιον τὸ μεταξὺ δύο στρεπτῶν φησὶ γὰρ μετώπιον δὲ εἴδε δοντὶ νύξε. Καθὼ δὲ τὸ Ἰησος ἔγριον οὐκ ἐστι περὶ Ὀμήρῳ ὑποκοριστικόν, οὕτως οὐδὲ τὸ μετώπιον σημειοῦνται γάρ οἱ παλαιοί, ως καὶ ἐν Ὀδυσσείᾳ εἰρηται, μὴ εἶναι περὶ Ὀμήρῳ ὑποκορισμὸν διὰ τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς κατ' αὐτὸν ποιήσεως, εἰ μὴ ἀρχ, φασίν, ἐν τῷ μάλα γὰρ μέγα θηρίον ἦν, ὅπερ ἐκ τῆς ὑποκοριστικῆς χθυμαλότητος ἐγήγερται διά τε τοῦ μάλα καὶ διά τοῦ μέρα». Πρᾶ. καὶ σελ. 914, 44 «εἰπε προσώπου δὲ τὸ ὑπώπιον, οὐ παρῆκται καθ' ὄμοιότητα τοῦ ἀγώπιον, μετώπιον, εἰ δὲ καὶ παρώπιον τὸ καὶ ἀντῆλιον». Ακριβέστατα περὶ τοῦ πρακτεμένου θὰ διαλαΐσθωμεν ἀλλαχοῦ.

Η ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΑΡΧΑΙΟΙΣ ΔΟΥΛΕΙΑ

ΚΑΙ Η ΔΙΑ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΚΑΤΑΡΓΗΣΙΣ ΛΥΓΗΣ

“Οσῳ θαυμάζομεν καὶ ἐκπληγήμεθα ἀποβλέποντες εἰς τὰ ἀργακήα ἀριστουργήματα τῆς τέχνης καὶ τῆς διανοίας, οσῳ εὐαρέστως καὶ ήδεως ἐμφιλοχωροῦμεν εἰς τὴν ρελέτην τῶν ἀρχαίων μυημένων καὶ θαυμάζομεν τὴν μεγαλουργὸν διένοιαν τῶν ἡμετέρων προγόνων, καὶ ἵσως τινὲς ἐπιθυμοῦμεν τὴν ἐπάνοδον τῶν χρύνων ἐκείνων, τοσούτῳ ἀφ' ἑτέρου ἀποτροπικόμενα καὶ ἀποδιοπομποῦμεν ως φάσμα νυκτερινὸν τὰ ἐλαχτρώματα καὶ τὰς κακίας τῶν ἀρχαίων.

Ἐτίμως τῶν ἀρχαίων κοινωνῶν ὅλιγον μόνον διέκεστεν, οὐδὲ τοῦ δυνατὸν νὰ διερκέσῃ πλείονα χρόνον, διότι αὐτοὶ δὲν ἐστηρίζοντο ἐπὶ τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἴσοτητος, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἐναντίων. Οσῳ λοιπὸν καὶ σὺ πειρῶται τινὲς νὰ ἐπαναφέρωσι τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους χρόνους, ἐκεῖνοι φέροντο ἀνεπιπτεπτεῖ οὐδὲ εἴνε δυνατὸν νὰ ἐπανέλθωσιν, ως δὲν εἴνε δυνατὸν νὰ ἐπανέλθωσιν αἱ θεότητες καὶ τὸ δικαιολόγουμενα τῆς φαντασίας, ως δὲν ἐπανέρχονται οἱ γυμνικοὶ ἀγῶνες καὶ τὰ ἱπποδρόμια τῶν Ρωμαίων μετά τῶν

εν αὐτοῖς τελουρένιον φρικαλεωτήτων. Τὸς ἀρχαῖς πολιτεύματά ἐν δὴ μάταιν τῇ μορφῇ καὶ τῷ ὥργχνισμῷ δὲν ἔπανέρχονται. Τὸ πέλαις ὑπέσκαπτον καὶ διεσάλευν χατάκια μικρόν τὰ θεμέλια τῶν κοινωνιῶν πρῶτον μὲν αὐτὸν τὸ Θεῆσκευμα¹, εἶτα δὲ καὶ σκληρά πολιάκια καὶ δὴ καὶ ἡ ἀποτρόπαξ καὶ παρέ φύσιν δουλεία, οὐν εἰς τὸ κατά φύσιν ὑπῆρχγον καὶ νομοθέται καὶ τῶν φιλοσόφων οἱ μέγιστοι. Συγχέρινοντες καὶ ποιητέοις λλοντες ἐν τῇ παρούσῃ προγραμματείᾳ τὸν νεώτερον πολιτεύμαν πρὸς τὸν ἀρχαῖον, τὰς γειτέρας κοινωνίας πρὸς τὰς ἀρχαῖας θὰ διατρέψουμεν διαν τὴν δυνατὸν τὴν ἀρχὴν καὶ γένεσιν τῆς δουλείας, τὰς περὶ αὐτῆς θεωρίας, τὸ πλῆθος τῶν δούλων, τὴν μεταχείρτησιν αὐτῶν, τὰς ἀσχολίας, τὴν κατά μικρὸν βελτίωσιν, τὴν διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ κατά μικρὸν γειραφάτησιν καὶ τέλος τὴν κατάργησιν κατέβι-

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ.

§ 1.

Ἀρχὴ καὶ γένεσις τῆς δουλείας. Θεωρίαι περὶ αὐτῆς. Πληθὸς δούλων.

«Οὐ μέν τοινιν εἰσὶ φύσει τινὲς οἱ μὲν Ἑλεύθεροι, οἵ δὲ δοῦλοι, οἵς καὶ συμφέρει τὸ δουλεῖαν καὶ δίκαιον ἔστι, οὐνερόν.» Ἀριστ.

«Οτι ἀρχὴ καὶ γένεσις τῆς δουλείας ἦτο ἔνθεν μὲν τὸ δίκαιον τοῦ ισχυρότερου, ἐτέρῳθεν δὲ ὁ ἔγωγερδος, περὶ τούτου δὲν εἴνε ἀνάγκη νὰ διαλέχωμεν. Δοῦλοι τὸ πρῶτον ἔγειροντο, ὡς φαίνεται, οἱ ἐν πολέμῳ κιγκαλωτούμενοι. Ο δὲ ἔγωγερδος ἐπεκύρωσε τὴν ἀρχὴν ταύτην καὶ κατέστησε νόμον, ὅστε νὰ γείνη ἀποδεκτὸν δὲ τὴν οὔσιας γεννῆτας δούλους καὶ τοὺς ἐλευθέρους. Τὴν πρόληψιν ταύτην ἐθήλαξον οἱ τε Ἔλληνες καὶ Φιλιπποὶ τῷ μητρικῷ γέλασκοι καὶ ἐν τοῖς θεάτροις ἐδιδάσκοντο

«Βαρβάρων δὲ Ἔλληνας εὐκός ἀρχειος, ἀλλ' οὐ βαρβάρους,
οὐδὲτερον Ἔλληνων τὸ μὲν γένος δοῦλον, οἱ δὲ Ἑλεύθεροι. 2

«Ἐντεῦθεν καὶ κοινωνίας ἔλεγον, Πᾶς μὴ Ἔλληνι βάρβαρος:

«Ο, τι ἀληθῶς ἐμποιεῖ φρίκην δὲν εἴνε τὴν δουλείας ὑπαρξίας ἐν τῇ ἀρχαύτητι, ἀλλὰ τὴν ἀπόφενσις ἔξέχων σύνδρομον ὑποστηριζόντων τὴν δουλείαν ὡς νόμιμον. Οἱ φιλόσοφοι δὲν ἡδουνθήσαν νὰ σταλλοχρύσσονται τῶν δεσμῶν, ἐν οἷς συνεῖχεν αὐτοὺς τὴν κοινὴ γνώμην καὶ τὰς ΕΘΝΕΣ. Τὸ φῶς τῆς διασονίας αὐτῶν ἐσκοτίζετο καὶ ἐπνίγετο ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς ἀτροσεβίας ἐν τῇ ἔγεννηθησαν καὶ ἐλαφρύσαν. Αἱ περὶ αὐτούς ποιησίαι δέν ἀποβλέπουσι τὸν ἀνθρώπον καθε-

1 Σύγχρονι καὶ παραδολήν τῶν ἀρχαίων κοινωνιῶν πρὸς τὰς γειτέρας, τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ πρὸς τὸν νεώτερον ἐπὸν θρησκευτικὴν ἐποφήν ἐπραγματεύθησεν ἐν τῷ ταλαιπωρῷ φίλοι τοῦ Βρρωνοῦ. (τάρι. Β' συλ. 22. ἀπὸ σελ. 603 καὶ ἄξ.)

2 ΕΞΙΑΠ. ΙΦΙΓ. ΛV ΛΟΥΛΙΔ. 1400.

λου, ἀλλὰ τὸν ἐλεύθερον τὸν ἀποτελοῦντα μέλος τῆς πολιτείας. Ὁ μὴ ἐλεύθερος δὲν εἶναι ἄνθρωπος! Εὐτεῦθεν περὶ δούλων ἀποφάνονται, ώς ἀποφαντούσι τις περὶ τῶν θρημάτων, τῶν ἀγρῶν, τῶν ἀμπελώνων καὶ τῶν τοιούτων.

Ο Πλάτων καὶ περ ὑπὲρ τοὺς συγχρόνους καὶ τὰς πλάνας αὐτῶν ὑψώθεις, καὶ περ ἐπεξιών, κατὰ τὰς μουλείας ὡς ἀδίκου, καὶ περ ἀναγνωρίζων ἐν τοῖς δούλοις ἀρετὰς ἀνιστέρας πολλάκις τῶν ἐλευθέρων, ἐπανέρχεται δυστυχῶς εἰς τὰς πλάνας τῶν συγχρόνων αὕτῳ καὶ ἀνακαρύττει τὴν δουλείαν ὡς φυτικὴν προελθοῦσαν ἐκ τῆς ἀτελείας τάξεως τονὸς ἄνθρωπων. Φύεται εἰτὶ οἱ μὲν εἰς τὸ ἐπιτάττειν, οἱ δὲ εἰς τὸ ὑποκούειν καὶ δουλεύειν¹. Καὶ ἐν τῇ ἴδεσθαι αὐτοῦ πολιτείᾳ εἰσάγει τῆς δουλείας τὰ στοιχεῖα διατρῶν τοὺς ἄνθρωπους εἰς τάξεις προνομιούχους καὶ μὴ, εἰς τοὺς πολεμιστὰς καὶ τοὺς πολιτικοὺς, καὶ εἰς τοὺς γεωργοὺς καὶ βαναβάσους. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον παρεισάγει τὸν μῆθον καθ' ὃν δὲ Θεός πλάττων τοὺς ἄνθρωπους, διὸ μὲν αὕτῳ τὸν δικανὸν δρόχουν, χρυσὸν ἐν τῇ γενέσει ξυνέμιζεν αὐτοῖς, διὸ τιμώτατοι εἰσιν· διὸ δὲ ἐπίκουροι ἀργυροί· σίδηρον δὲ καὶ χαλκὸν τοῖς τε γεωργοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις δημιουργοῖς². Εἰ τοῦ Πλάτωνος ἡ Πολιτεία ἐπραγματοποιεῖτο, ἡ δουλεία θὰ ἐπανήρχεται ὡς ἀναγκαῖα συνέπεια τῆς ἀνισότητος τῶν τάξεων. Περὶ τῶν δούλων ἀποφανόμενος ὁ Πλάτων λέγει, διεῖ ἐν αὐτοῖς οὐδὲν καλὸν καὶ ὄγκες δύναται νὰ ὑπάρχῃ εἰς γάρ ὄγκες οὐδὲν ψυχῆς δούλης³.

Σαφέσταρον περὶ δουλείας ἀποφαίνεται ὁ Ἀριστοτέλης. Κατ' αὐτὸν ἡ δουλεία εἶναι φυσική. «Ο δοῦλος γεννᾶται ἵνα ἡ δοῦλος, ὁ δὲ ἐλεύθερος ἵνα ἔχῃ τὸ προνόμιον τοῦ ἀρχεῖν.»⁴ «Οσοι μὲν οὖν οὕτω διεσπάσιν ἄπον ψυχῆς σώματος καὶ ἄνθρωπος θηρίου . . . οὗτοι μὲν εἰσι φύσει δοῦλοι, οἵτις βέλτιόν ἐστιν ἀρχεῖται ταύτην τὴν ἀρχὴν, εἴπερ καὶ τοῖς εἰρημένοις. «Ἐστι γάρ φύσει »δοῦλος ὁ δυνάμενος ἄλλου εἶναι. . . Βούλεται μὲν οὖν τοις δύστιξ καὶ τὰ σώματα διαφέροντα ποιεῖν τὰ τῶν ἐλευθέρων καὶ τῶν δούλων, τὰ μὲν ἴσχυρὰ πρὸς τὴν ὀντογνωμόν τοις διαφέροντα ποιεῖν . . . «Οτι μὲν τοῖνυν εἰσὶ φύσει τινὲς, οἳ μὲν ἐλεύθεροι, οἱ δὲ δοῦλοι, φανερὸν, οἵτις καὶ συμφέρει τὸ δουλεύειν καὶ δικαιόν ἐστιν»⁵. Η τελείας οἰκίας συνίσταται ἐξ ἐλευθέρων καὶ δούλων⁶. «Ως ἐν πάσῃ τέχνῃ ἀναγκαιοῦσι τὰ ὄργανα, οὗτοι καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ, ὄργανα εἶναι οἱ δοῦλοι. «ο γάρ ὑπηρέτης ἐν ὄργανοι, εἶδει ταχεῖς τέχνας ἐστὶν . . . καὶ οὐδὲ δοῦλος κτῆμά τε ἐμψυχον καὶ ὥσπερ ὄργανον πρὸ ὄργανων πᾶς ὁ ὑπηρέτης»⁷. Εν τῷ δούλῳ δὲν ὑπάρχει ποντάπτει τὸ βουλευτικόν⁸. Πρὸς τὸν δοῦλον ὁ κύριος οὐδεμίαν δύναται νὰ ἔχῃ φιλίαν, καθ' ὃ δοῦλον! Διότι τίς ἀγάπην δύναται νὰ ὑπάρχῃ πρὸς ὄργανον, ὥπερ χρῆται εἰς ὑπηρεσίαν⁹.

1 Πλάτ. Πολ. α'. 309. — 2 Αἰστό. Ι'', σ. 415 Α. — 3 Νομ. Γ'. 376 πρβλ. καὶ Ἀθην. στ'. 264 Β. — 4 Ἀριστοτ. Πολ. α'. 5 (Ἐκδ. Βοσσ). — 5 αἰστό. α'. 3. — 6 αἰστό. α', 4. — 7 αἰτ. α' 13. — 8 Ἐθν. Νικομ. Η', α', σ. (6). «Φιλία δὲ οὐκ ἔστι πρὸς τὰ ἀψυγχα, οὐδὲ δέκατον, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς μηπον τὴν βοῦν, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς δοῦλον τὴν δοῦλον».

Καὶ λέγει μὲν δὲ ἡ λριπτοτέλης ἀλλούχοι δὲ τοις δούλοις δύναται νῦν αὔτοῖς τοις
δούλοις τὸ εὐθρωπόν¹ ἀλλὰ τοις ἐδύνατο νὰ ποιήται τὴν διάκρισιν ταύτην;
ἀρρενὸς ὁ αὐτὸς παρίστημι τοὺς δούλους ὡς ἔμμενον σῷγχον, θελήσεως ἐστερη-
μένην; Ἀλλὰ καὶ ἀρετὰς εἰ εἶχεν ὁ δούλος, ἐθίσεως δικώς ὅντας νὰ
διψαθῇ τῆς διαχρυσίστης χώτῳ ὑπό τῆς φύσεως θέτεις. Οἱ μέριζόμενοι ἔχε-
λεῖτο δοῦλος καὶ πρελεύθερος, διὸ ἐδηλώστε διφύλαξτας, παπεινότας
καὶ αὔγενέστατος.

Πέντε μὲν ἀληθίες διτὶ εἰς Στοιχοὶ εἶχον φιλοσοφῶστέρας γνώμην περὶ δου-
λείας, καὶ δούλου εἴθεωρον τὸν δουλεύοντας τοῖς πάθεσι, καὶ τοῖς ἐπιθυμίασι
αὗτοῖς, ἀλλὰ ἔπειδεν δὲ τοις μένος ὁ σοφὸς εἶναι ἐλεύθερος. Ἀλλὰ καὶ τίνα πα-
ραχρυσίαν ἢ παρηγορίαν παρεῖχον τοῖς δούλοις; Άι θεωρίαν αὐτῶν καὶ αἱ
ἀπλοῖ συμβουλαῖς δὲν ἔδύναντο νὰ ἀνακαυφίσωσι τὰ δυστυχῆ ταῦτα πλάσμα-
τα. Ἀλλὰ καὶ οἱ νόμοι δὲν ἔτσεν φιλοσοφῶστεροι τῶν θεωριῶν τῶν φιλο-
σόφων. Οἱ νόμοι ἦσαν ἡ ἔκρεας καὶ καθιέρωσις τοῦ πράγματος. Κατὰ τοὺς
νόμους ὁ δούλος εἶναι πρᾶγμα, σῶμα. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ φράσις Σῶμα τοι
οἰκεῖται². Ὁ δούλος ὡς πρᾶγμα ὑπόδειται εἰς πάσας τὰς νομίμους
δικτάξεις τῆς ἐκπονήσεως, ἀποτελεῖ μέρος τῆς περιουσίας καὶ μεταβάνει
ὡς κληρονομία ἀπὸ δεσπότου εἰς δεσπότην. Πωλεῖται, διανείται καὶ δίδο-
ται ὡς εἰ μὴ τῷ τοῦ εὐθρωπος. Ὁ δούλος περιουσίαν δὲν δύναται νὰ ἔχῃ· ἔγ-
γαμος δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ παραπονήται κατὰ τοῦ κυρίου συζύγου μετά
της γυναικός καὶ τῶν τέκνων αὗτοῦ. Τὰ σέλινα αὗτοῦ γεννῶνται· οὐκ. Οἱ δού-
λοι τοῦ κυρίου, στοιχία δικτίθησιν κατὰ ὡς βούλεται³.

Τοιοῦτος εἶναι καὶ ὁ Ρωμαϊκὸς νόμος. Δούλος κατὰ τὴν Ρωμαϊκὴν νομο-

1. Ἡ μὲν οὖν δούλος, οὐδὲ ἔτι φίλα πρὸς αὐτὸν, οὐδὲ εὐθρωπός.

2. Οὗτοις δὲ Αἰσχύλης κατὰ Τιμάρχου (16) καλεῖ τοὺς δούλους σώματα αἰκετικά, καὶ (99) τὰ σώματα τῶν αἰκετῶν. Η Δημοσθένης (π. Αερπ. 480) καλεῖ αὐτοὺς σώματα
αἰχμάλωτα. Καὶ παρότι μὲν τοῖς ἀρχαῖοις ἀδειαρέωις ἐκκαλοῦντο οἱ τε ἐλεύθεροι καὶ οἱ δού-
λοι, ἀλλὰ παρὰ τοῖς μετιγενεστέροις ἀπειλήθετο ἡ λέξις μόνον εἰς τοὺς δούλους· τοῦτο δὲ κα-
ταδίκαζε· διΠολυδένατε καὶ ὁ Φρύνιχος λέγων. Οἱ Σάρκαττα ἔπει τῶν ἀγίων ἀνδραπόδων, εἰν
αἰματα πώλεῖται οὐ χρῶνται οἱ ἀρχαῖοι (Φρύνιχ. σ. 378 Ἑρδ. Lobeck). Οἱ ἀρχαῖοι οὐδέ-
ποτε χρῶνται τῷ Σῶμα όντι τοῦ δούλου, ἀλλὰ περιστιθέσται καὶ τὸ δούλος, ὡς ἐκ τῶν ἀνω-
τέρω παραδειγμάτων δηλον. Οὗτως χρῶνται τῇ λέξει σώματα· μητὶ τῷ δούλῳ ὁ Πολέννος
(εἰδ., 16), ὁ Δροιχνός (Ἐρυθρ. σ. 148), ὁ Ηλούταρχος (Κίμ. 9)· σώματα εὐπρεπῆ=δούλοι.
— «Ἄρχαιρούντες, λέγει ὁ Φίδιμος Κοραῆς, ἀπὸ τῶν δούλων τὴν προσωπικότητα ὅσοι ἀπὸ
τοὺς παλαιοὺς καὶ νέους ἐτέλμησαν νὰ τυραννῶσιν ἥματα παθεῖτες αὐτοὺς ἀγθρώπους· ἔσαιεῖσαν
ημέ τοῦτο ὅτι τοὺς ἐλαγγίζοντας ὡς ὑποέργια τελεῖν οὐ μᾶλλον ὡς καὶ τῶν κτηνῶν αὐτῶν
παλαιρωτέρους οὐ καὶ παντάπασιν ἀνατομήτοις. Βίᾳ τοιαύτην ἀπάνθρωπον καὶ τυφλήν κρίσιν
καὶ αὐτὸν οἱ Ἐλληνες ἀγόρασσον τοὺς δούλους ἀπλῶς σώματα, οὓς καὶ τοὺς πωλητὰς τῶν
δούλων σώματα μόροις. Ἐλεγον π. γ. ὁ δεῖνος ἔχει τόσα σώματα, ἵγουν τόσους δούλους,
τόσαν νὰ ἔσαν· οἱ ταλαιπωροὶ δούλοι, σώματα γερά καὶ στερημένα φυγῆς (Κορ. οὐρ. εἰς
Βενερ. σ. 207 Ἑρδ. 1825 Παρίσ.).

3. Essai historique sur la société civile dans le monde Romain et sur la transforma-
tion par le Christianisme par C. Schmidl, σ. 86.

θεοίσιν σημαίνει ἀνθρωπον μὴ δύται ὑποκείμενον δικαίου, ἀλλ' ἀντικείμενον¹. Δὲν εἶναι πρόσωπον (persona), ἀλλὰ πρᾶγμα (res). 'Ο δοῦλος εἶναι ἄλλης φύσεως ἀνθρωπός (quasi secundum hominum genus sunt).² Η παρηγορία τοῦ προσεύχεσθαι ἀπηγορεύεται αὐτῷ, οἱ δὲ θεοὶ δὲν δέξιοι νὰ ἀκούσουν τῶν δούλων!³ Ο 32 νόμος τῶν πανδεκτῶν τοὺς δούλους λογίζεται ὡς μηδέν. 'Ο δοῦλος δὲν εἶναι εὔτελέστατος (homo nullus), ἀλλὰ μηδέν!⁴ Non tam viles quam nulli sunt. Κατὰ τὸν Οὐάρωνα τοίχει εἶναι τὸ ἀναγκαῖοτατακα δργανα τῷ ἀνθρώπῳ εἰς γεωργίαν. Τούτων τὸ μὲν εἶναι ἔφωνον, τὸ δέσποτον, οὐδὲ μακές καὶ πάντα τῆς γεωργίας τὸ δργανα τὸ δεύτερον παράγει ζήχους ἀνάρθρους, οὐ Βοῦς, οὐ Ιππος, οὐ ἡμίονος· τὸ δὲ τρίτον τὸ δυτικοῦ σῖνε δοῦλος.⁵ Εντεῦθεν δρμάμενοι ἔλεγον μετὰ περιφρονήσεως. Hic servus homo est! Οὗτος δοῦλος ἐστιν ἀνθρωπός! Κατὰ τοῦ δούλου τὰ πάντα ἔξεστιν! In servum omnia licent! Τίνας γνώμην εἶχον ἀλλοι τε καὶ αὐτὸς δούλοις περὶ δουλείας παραπέμπεται δούλοις εἰς τὸ μητρονεύμενο σύγγραμμα τοῦ C. Schmid.

'Εξ τοιούτων γνωμῶν δρμάμενοι οἱ δργανοι καὶ τὴν δουλείαν εύρισκοντες κατὰ φύσιν καὶ δικαίαν ἔφροντιζον γὰρ ἔχωσι καὶ πλήθη δούλων, οὓς μετεγειρέοντο, οὓς θάλιωμεν, εἰς διαφόρους ἔργασίας. Εντεῦθεν ἀνεπτύχθη καὶ δούλευπορεία. Κατὰ τὸν Ἀθηναῖον, πρῶτον οἱ Χῖοι μετεγειρίσθησαν αὖτην. Παρ' αὐτοῖς οἱ δοῦλοι ήσαν πλείονες τῶν ἔλευθέρων. 'Αλλὰ καὶ ἐν ἀλλοις πόλεσι τῆς 'Ελλάδος οἱ δοῦλοι ήσαν πολυπληθεῖς. Εν Ἀθηναῖς ἐπὶ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως ἐν ἑταί 309 γενουμένης ἀριθμήσεως εὑρέθησαν ἔκειθεροι μὲν πολίται 20 χιλιάδες, μάταιοι δὲ 10 χιλ., οἱ δὲ τῶν δούλων ἀριθμὸς ἔφθανεν εἰς 300—400000. Οσον δὲ καὶ ἐν φαίνεται δοριθμός ἔξωγκωμένος, εἶναι βέβαιον δτε οἱ δοῦλοι ήσαν πλεῖστοι, διότι ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, δτε οἱ Πελοποννήσιοι κατέλαβον τὴν Δεκάλειαν, ηύτεροι δουλεῖοι Θουκυδίδην⁶ πλείονες τῶν 20000. Κατὰ τὸν Ἀθηναῖον, ἐν μὲν τῇ Κορίνθῳ ὑπῆρχον 460000, ἐν δὲ τῇ Αἴγινῃ 470000 δούλων!⁷ Πάντες σχεδὸν οἱ πολῖται εἶχον δούλους. 'Ο Ναυαῖος εἶχε 1000, τασσόντους δὲ καὶ πλέον εἶχε Μνάστων δούλους.⁸ Πολλοὶ εἶχον μεγάλους δουλεῖους πρὸς τὸ πωλεῖν δούλους. Τοῦτο δὲ ἐθεωρεῖτο μεγίστη κερδοσκοπία. Αντιγένης δούλοις πρῶτος συνέστησε ἀσφαλιστικὸν κατάστημα δούλων ἐπὶ ἐτησίῳ ἀσφαλίστρῳ δικτῷ δραχμῶν δι' ἑκαστον δοῦλον στελλόμενον εἰς πόλεμον, ὑπερχρεοῦτο δὲ εὗτος νὰ πληρώσῃ τὴν ὅλην τοῦ δούλου αἵτεν εἰ τούτους πρὸς τοὺς πολεμίους.⁹ Διάσημος κατέστη δούλος κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους (145 Π. Χ.) ἐπὶ τῇ ἐμπορείᾳ τῶν δούλων. 'Ητο δὲ δούλος οὐδεὶς οὐδεὶς δούλος.

1 Ίδιωτ. τοῖν Ρωμ. δίκαιον F. H. Verling. μετάφρ. Γ. Μαρ. Μικρίναγλου, σ. 70.

2 Forus III, 26. — 3 G. R. Delagrèze Pompei, les Catacombes κτλ. σ. 101. — 4 Varro de re rust. I, 17. — 5 Θουκ. Z', 27. — 6 Ἀθήναιος βιβλ. ΣΤ'. κεφ. 103. — 7 αὐτός.

8 Schmid Λεξ. Ἀρχαιολ. Εν λέξει δούλος.

ρετον μέγας καὶ πολυχρήματον» οὕτως, ώστε καὶ παραιρίσε ἐκ τούτου ἔγενετο «Ἐμπόροις κατάπλευσον, ἔξελον, πάντα πέτρωσται»¹.

Πλεκτὸς οὐδὲν λοιπὸν πάντα περιέβαθμοι. Πᾶς πόλεμος διὰ τοῦτον μετὰ μεγίστης αὐτοπρότητος ηδίκας τὸ πλῆθος τῶν δούλων. Οἱ κακοθέντες ἔγινονται αἰχμαλώτοι.. Οἱ Ρωμαῖοι, οὖν μὴ ἐδύναντο νὰ φονεύωσι τοὺς ἀντίθετους διὰ τὸ πολέμῳ, διὸ μὴ ἔτραπτον τὸν τοῦς ἐν τῷ πεδίῳ τῆς γάλης, ἀντὶ τοῦτον τοῦς αἰχμαλώτους ἐν τοῖς ἀμφιθέατροις, τότε ἐπώλιουν. Ἐν τοῖς πρὸς τὰς Ἰταλίας πόλεις τῆς Βρυσοκρατουμένης Τόρμης πολέμων ἐκάστην τίκη παρέχουσα αἰχμαλώτους παρεζήγε δούλους. Οἱ πολεμοὶ κατὰ τῆς Κερυγμόνος, τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἀσίας, τῆς Ισπανίας, τῆς Γαλλίας καὶ ἄλλων πολέμοις τὸ πλῆθος τῶν δούλων. Κατὰς Πλαύτορχον δὲ πρὸς Ραβίτας πόλεμος τοῦ Καλαρος παρέσχεν αὐτῷ διὰ τὸν ἐκκτομηγέριον ἀνθρώπων.² Ἐν Πιπείρῳ δὲ Παῦλος Αἰρίλιος μετὰ δολοῦ ἐν θυσίᾳ μιᾷ ἐβέστηκαντα μὲν πόλεις ἐπόριησεν, δέκα δὲ καὶ πέντε μυριάδας ἀνθρώπων ἐξηνδρεύεισε, καὶ μετὰ πασάντων φθοράν, πανωλεθρίαν καὶ διαρρογήν μόλις ἐχαπτος επρατιώτης, ἐλαύνει ἐνδεκα δραχμάς!³ Οἱ Λούκουλλος τοτεύτους αἰχμαλώτους ἔλαβεν ἐν Ἀσίᾳ, ώστε ἐκκάτος ἐπωλεῖτο αὐτὶς δραχμῶν πεπάχριν!⁴ Οἱ Αὔγουστος ἐν τοῖς ὅρεσι τῶν Σαλαμισῶν, λαοῦ Γαλατικοῦ, ἥχμαλότισεν ὅπτῳ μυριάδας.⁵ Η τῆς Ιουδαίας ὑποταγὴ παρέσχεν ἐνέρχε μυριάδας καὶ κατ' Ἑλλους περὶ τὰς δέκα, ὃν οἱ μὲν κατεδικεύσαν εἰς δημόσιας ἕργα, οἱ δὲ κοτυνθαντες τοὺς Θερέμηνος τοῦ Τίτου ἀνέβησαν ἐπειτα διὰ τῶν ἐν Βύρωνῃ καὶ Ἀσίᾳ διμοιλεύετρων πρὸς διάχυσιν καὶ ψυχαγωγίαν τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ! Εἴ δὲ τῶν μὴ συμπληρω-

1 Στράβ. Γεωγρ. Α'. 663, 30. «Ἡ δὲ τῶν ἀνθραπόδων διαγωγὴ προύκαλετο γάλιστα ήτο; τὰς κακουργίας ἐπικερδεστάτη γενομένη καὶ γὰρ ἡλίσπεντο βραδίως καὶ τὸ ἐμπόριον υἱοποτέλαις, ἀποθεν ἦν μέγας καὶ πολυχρηματον, ἡ Δήλος, ὁυναμένη μυριάδας ἀνθραπόδων καὶ δέκασθι: καὶ ἀποτέμφασθι:» Η Δήλος κατίστη ἐπίσημην ἐμπόριον (λαμπρὸν ἐμπορίκος) τῶν δούλων τοῦ διου οἱ Ρειγατοι ὑπερέβαλυν πάντας εἰς τρυφήν καὶ πόλυτελειαν. Η τρυφή καὶ πολυτελεία αὗτῶν ἔξηρε τὴν πλεονεξίαν τῶν τερατῶν τῆς Παμφυλίας καὶ τῆς Κελσίας, «εἰτον δὲ διὰ πλανήσιος γενόμενοι Ρωμαῖοι βίτοι τὴν Κερυγμόνος καὶ Κορίνθου καταστροφὴν οἰκατέλεις ἐχρωντο πολλοῖς ὄρθιντες δὲ τὴν εἰπέτειν οἱ λυσταὶ ταῦτην ἔξινθησαν διέρθως, αὗτοὶ καὶ λυγόρευοι καὶ σωματεμποροῦντες. (Στράβ. Καθ' Ἀνωτέρῳ).» Εγχύντες ἐτύμανας ἀγοραστὰς τοὺς Ρωμαίους ἐκτίστενον μυριάδας ἀνθρώπων Ελευθέρων καὶ συνθροίζον τοὺς ἀγοραστὰς εἰς τὸν Δήλον ἐξ οὐ πρόκειφε καὶ ἡ παροιμία. Ως αυματέμποροι, ψυχέμποροι, ἀνδροκάπηλοι καὶ ἀνθρωποδεσταὶ ἐψημίζοντο τὸ πάλαις οἱ Θεσσαλοι (Ἀριστοφ. Πλούτ. 521), οἵτινες ληστεύοντες τοὺς Πλανύρους καὶ Θάσους ἐπώλουν αὗτοὺς πολλάπλας ἀντὶ δλίγους ἀλατος. Διὸ καὶ ἀλώνητα δουλάρια ἐκπλοῦντο οἱ πωλούμενοι. — 2 Εν θεῷ Καίσ. περ. 15. — 3 Πλεύταρχ. Η. Αἰρ. 2. καθ' 29. Στράβ. Ζ'. 322,3. — 4 Πλούτ. ἐν θεῷ Ασσυρ. καθ' 20. — 5 Κατὰ τὸ ζεύς γε διέφερον οἱ Ρωμαῖοι τῶν ἀγρίων Μουσουλμάνων, διετελέσθη τὸν καταστροφὴν τῆς Χίου, τῶν Κυδωνιῶν καὶ ἄλλων τῆς Ελλάδος μερῶν ἐπώλουν ἐν ταῖς ἀγοραῖς τῆς Κονσταντινουπόλεως, τῆς Σμύρνης καὶ Ἀλεξανδρείας γυναικας, παρθένους καὶ παιδίας ἀντὶ εὐτελεστάτου ἀργυρίου! Καὶ δῆμος ἦ ἐπὶ πολιτειώφ κανοχωρένη Εύρωπη, μέσωσεν ἐπ' ἐσχάτων φωνῇ διὰ τὰς ἐν Βατάεις ἀπανθρωπίας τῶν Ταύρων, αἵτινες πρὸς τὰς γενομένας πρὸς τοὺς Ελληνας εἶναι μηδέν. Καὶ τὴν πεντε Βουλγαρίαν θέλει νὰ χειραπετήσῃ καὶ εἰς ἡγεμονίαν νὰ συγκρατήσῃ, τὴν δὲ τάλαιπων Κρήτην, τὴν τοιαύτας αἰράτης ἐν-

σάντων τὸ 17ον ἔτος ἐπώλουντο· ἀνὰ τριάκοντα ἀντὶ ἑνὸς δηναρίου! Οὗτοι καὶ τὸ αἷμα τοῦ Δικαίου ἐπώλευθη ὅντι τριάκοντα δηναρίων! Οἱ λαοὶ τῆς Συρίας, Κιλικίας καὶ Καπαδοκίας ἔδιδον· αἰχμαλώτους οὐχί· μιὰ τοῦ πολέμου, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀρπαγῆς, μιὰ τῆς φοβερᾶς τῶν δημοσιῶν καὶ τελωνῶν καταπιέσσαις, οἵτινες ἐπώλουν ὡς δούλους τοὺς μὴ δυναμένους νὰ ἀποτίσσωσσι τοὺς φόρους ὄφελέτας. Ὁπότεν φρικχλέσσαν ἐιπορείσαν δὲν εἶχήτκουν οἱ Ἰππόται διὰ τῶν δημοσιῶν; «Τὴν Ἀσίαν, λέγει ὁ Πλούταρχος, ἀρρητοὶ καὶ ἀπεριτοί δυντυχίᾳ κατεῖχον, ὅπο τῶν τελωνῶν καὶ τῶν δασνειστῶν πορθουμένην οὐκαὶ ἀνδραποδίζομένην, πιπράσκειν ἴδιῃ μὲν υἱούς εὑπρεπεῖς, θυγατέρας τε παρθένους, δημιούρια δ' ἀναθήματα, γραφάς, ιεροὺς ἀνδρικάτας ἀναγκαζομένων. Αὐτοῖς δὲ τέλος μὲν ἦν προσθέτοις γενομένους δουλεύειν, τὰ δὲ πρὸ ἀτούτου γχλεπώτερο, συριντριοί καὶ κυρκλίδες καὶ ἵπποι καὶ στάσεις ὅποις θροι, καύματος μὲν ἐν ἡλίῳ, ψύχους δὲ εἰς πηλὸν ἐμβιβαζομένων ἢ πάγον, γῶστε τὴν δουλείσιν σεισάγθεισιν δουκεῖν εἶναι καὶ εἰρήνην». ¹

Ἐντεῦθεν ἐπειδὴ οἱ τελῶνοι, οἱ τῶν δημοσιῶν ὑπάλληλοι, οἱ εἰσπορτήτορες, οὕτως εἰπεῖν, μετεχειρίζοντο πολλὰς καταπιέσσεις κατατάσσονται ἐν τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ μετὰ τῶν ἀμαρτωλῶν, πορνῶν, ἐθνικῶν, κλεπτῶν καὶ λῃστῶν. ²

Ἐκ τῶν εἰρημένων εὐκόλως εἰπάζεται τὸ πλῆθος τῶν δούλων παρὰ Ῥωμαίοις. Οἱ Ῥωμαῖοι δὲν μετεχειρίζοντο αὐτοὺς, ὃς οἱ Ἑλληνες, ἵνα ἀπολαμβάνωσιν ἐκ τῆς ἐργασίας αὐτῶν κέρδος ἀνάλογον τοῦ κατατιθεμένου κεφαλῆσαν καὶ τοσοῦτον γενναίως πολεμήσασαν ἐγκατέλιπεν εἰς τοὺς Τούρκους καὶ εἶπεν αὐτῇ «Δεῖλενε τοῖς Μουσουλμάνοις!».

1 Πλούταρχ. Λούκ. κεφ. 20.—2 «Ἐνχαριστῶσοι, ὅτι οὖν εἴμι ὕσπερ οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, ἀρπαγες, ἄδικοι, μοσχοί, ή καὶ ως οὗτος ὁ Τελώνης» (Λουκ. ιη', 11, 12), «Ἐστε σαν ὕσπερ διθνικός καὶ ὁ Τελώνης» (Ματθ. ιη', 17). «Διατί μετὰ τῶν τελωνῶν καὶ ἀμαρτωλῶν ἔσθιει διθάσκαλος ὑμῶν;» (Ἀδτοφ. θ', 11), Οὓς μόνον δὲ παρ' Πουδαίοις οἱ τελωναὶ ήσαν μισητοί δὲλλα καὶ παρ' ἄλλοις. Οὗτοι περὶ τῶν Ὀροπίων λέγει· ὁ παρὰ Δικαιάρχῳ Ξένων κωμικός ποειττέ.

«Πάντες τε λῶντες, πάντες εἰσιν ἀρπαγες.

«Κακὸν τέλος γένοιτο τοῖς Ὀροπίοις.

2 Οἱ Ἀριστοφάνης λέγει περὶ τῶν τελωνῶν τάδε·

«Παῖς, παῖε, τὸν πανοῦργον, τὸν ταραξιππόστρατον
καὶ τελῶνην καὶ φάραγγα καὶ λάρινδον ἀρπαγῆς,
καὶ πανοῦργον καὶ πανοῦργον κλπ. . . (Πίπ. 247).

Ο Θεόφραστος ἐν χαρακτήροις (κεφ. 5') λέγει «Δειγός δέ (ὁ ἀπονενομένος) καὶ πανδοκεῖσσαι καὶ πορνοδοκῆσαι καὶ τελῶνησαι καὶ μεθεμέλαιν αἰσχράντην ἐργασίαν ἀποδοκιμάσαι». Ο Λουκιανὸς ἐν Νεκυομαντίᾳ (§ 11) «Ἐλέγοντο δέ εἶναι μοιχοὶ καὶ πορνοδοσκοὶ καὶ πτελῶναι καὶ συκοφάνται καὶ τοιοῦτος ὅμιλος τῶν πάντα ποιῶντων ἐν τῷ βίῳ». Ο Πολυδεύκης ἐν τῇ ὀνομαστικῷ αὐτοῦ σωρεύει κατὰ τῶν τελωνῶν πλεῖστα ἐπίθετα χαρακτηρίζοντα αὐτοὺς «Καὶ κακίζων μὲν τελῶνην εἴκοσις ἀν βιρύς. . .» (Πράγματειαν λόγου ἀξίαν ἔχει δ. Κ. Δ. Πανταζής περὶ τοῦ Τελώνου Ζαχαρίου, ἐν ᾧ περὶ τελωνῶν καθόλου ποιεῖται λόγος).

λαίου. 1 Οι Ῥωμαῖοι εἶχον τοὺς δούλους πρὸς πολιτεῖσιν καὶ πρὸς θεούς
ποίησιν τῆς κενοδοξίας αὐτῶν. Η πολιτεῖσιν ἐδείκνυτο καὶ κατεφαίνετο καὶ
ἐν τοῖς δούλοις. Ήσθλοί ιδιώται εἶχον ϕεύγοντα ϕρίθυρόν δούλων. Ῥωμαῖος τις
κατὰ Πλάνιον ἀφζήνει σποθυνήσκων 4116 δούλων, ἐκτὸς τῶν φορεύσέντων
κατὰ τοὺς ἔμφυλίους πολέμους. Ο Τριγελάχιδη ἐν τῷ Πειραιώ μὲν ἐγέργω-
σκεν οὐδὲ τὸ δέκατον τῶν δούλων κατὰ πεζανούς δίδωσιν αὐτῷ λόγουν
τῶν γεννηθέντων τὴν νύκτα. 2 Ο Σενέκης μυγμονεύει ἀπελευθέρους ἔχοντος
τοσούτους δούλους, ὃς τε ὁ γραμματεὺς καὶ ἐκάστην ἐδείκνυεν αὐτῷ τὸν
κατάλογον τῶν μεταβολῶν τῶν συμβασιούσιν ἐν τῇ ἀγέλῃ τῶν δούλων διὰ
τῆς πωλήσεως, τῆς γεννήσεως ἢ τοῦ θανάτου. 3 Καὶ ὁ Ἀθηναῖς μικρεῖσιν
ἥμας διὰ πολλοὺς εἴχον μυριάδας δούλων. «Καὶ γάρ μυρίους καὶ διμυρίους καὶ
εἴκοσι πλείους δὲ πάριπολοις κέντηνται». 4 Οταν δὲ λέβιοιν ὑπόσψιν ὅτι δοῦ-
λοι ἦσαν οἱ τεχνῖται, δούλοι οἱ καλλιτέχναι, δούλοι οἱ παιδαγωγοί καὶ δι-
δύται, δούλοι οἱ γεωργοί, 5 δὲν θ' ἀπορήσωμεν διὰ τὸ ἄπειρον ἐκεῖνο τῶν
δούλων πλῆθος, διὰρ ἀπετέλει κατὰ Σενέκην ἀξιοτημελιώτον λεγεῖν καὶ
πολλῷ μείζονας παρ' οἷσιν ἐδίναντο ναὶ παράγωγοιν ἔηντι πολεμικόν. 6

§ 3.

Η πρὸς τοὺς δούλους σκληρότης.

«In servum omnia licent».

Ἀθλιωτάτη ήτο τῶν δούλων ἡ κατάστασις. Ἐν Ἀθηναῖς εἶναι υἱὸν ἀληθέρος
διτι ή κατάστασις αὐτῶν ήτο μεγάλον ὑποζερτή, διότι οἱ Ἀθηναῖς ἦσαν
φιλανθρωπότεροι Ἑλλήνων ἀπάντων. 7 ἐν Ἀθηναῖς ὁ φόνος δούλου ἐτιμώ-

1 Οὐκ εἰπεὶ προσδέσαις δὲ ποτέ δ τῶν Ἑλλήνων ζάπλουτος Νείσας, ἀλλ' οἱ πλείους τῶν Ῥωμαίων σφραγίσαντες ἔχουσι τοὺς πλείστους. (Ἀθην. Στ., σελ. 272 §. 104).

2 Παρὰ De Lagrēze Pompei, σ. 103. — 3 Λύτρα. — 4, Λθήρ. Στ., § 103. — 5 Περὶ τῶν παρὰ Ῥωμαίων δούλων γεωργῶν καὶ ποσὶ ἐχρῆντο τούτους οἱ Ῥωμαῖοι βλέπε Montesquieu ίετρ. τοῦ Ρωμ. λαοῦ Τόμ. 3, σ. 277. 282. Γαλ. Μεταρ. — 6 Ο λαὸς τῆς Ῥώμης συνέκειτο σχεδὸν ὅλος ἐκ δούλων & πελαισθέρων. Κατὰ τὸν Montesquieu οἱ κοσμοκράτορες Ῥωμαῖοι ἦσαν οἱ μόνον ἐν ἀρχῇ, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλους τοὺς κατρόνες δούλων καταγγῆται (Graudeur et décadence Rom. chap. XIII. σ. 10 ἥδ. Hachette et C. 1856). Ήπει τῶν παρ' Ἑρεβίοις δούλων οὐδεὶς ποιούμενος λόγον, διότι παρ' αὐτοῖς δούλεις ὑπὸ τὴν κυρίαν τῆς λέξεως συρραίνειν δύει οὐκέτε. (Πρᾶλ. Diction. Βιβλογ. τοῦ Bergier ἐν λέξ. servitude).

7 Πόστον φιλάνθρωποι ἦσαν οἱ Ἀθηναῖοι πάρες τοὺς δούλους διείκνυσκοι ἐκ τοῦ Εανοφ. (Οἰκον. Σ. 37. Θ. 11 καὶ ἔξ.) καὶ οὐ ματεχθείριζοντο αὐτοὺς παιδαγωγοὺς τῶν τέκνων. (Bucck, Χαροκλῆς. σ. 11, τῆς Ἑλλ. μεταφ.). Ο Δημοσθένης παραπονεῖται ὅτι μετέδωκαν οἱ Ἀθηναῖοι τὴς παρρησίας καὶ τοῖς δούλοις. «Ἔμεις τὴν παρρησίαν ἐπὶ μὲν τῶν ἀλλων αὐτοῖς λογοθήγοις οὐδεὶς δεῖν σίναι πᾶσι τοῖς ἐν τῇ πόλει, φέτε καὶ τοῖς ξένοις καὶ τοῖς δούλοις λαοῖς παθτῆς μεταδιδούσατε καὶ παλλάσσετε ἐν τοῖς οἰκέταις τοῖς παρ' οἷσιν μετὰ πλειστοῖς ξένουσις τοῖς τοῖς βούλονται λέγοντας ή πολιτας ἐν ἔντις τῶν Σλλῶν πόλεων. (Φλ. Γ'. §. 3. Πρᾶλ. Εανοφ. Ἀθην. Πολιτ. Λ'. 10, 12).

ρετού ως καὶ ὁ πρός ἐλεύθερον προττόμενος' ἐν Ἀθήναις δὲ δοῦλος κατέφευγεν εἰς τὸ Θητεῖον ως εἰς αἴσιον, διότι ἡ ακληρότητος τοῦ δεσπότου ἡγάγκαζεν αὐτὸν, καὶ ἐδύνατο νῦν παχλαγῆ τοῦ πρώτου κυρίου πωλεύμενος εἰς ἀλλαν. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἡ κατάστασις αὐτῶν καὶ μάλιστα τῶν ἐν Λαυρίῳ ἦτο ἀθλιωτάτη. Ἐν τοῖς μεταλλείοις εἰργάζοντο δεδεμένοι¹ καὶ πολλοὶ ἀπέθυγκον ἔνεκα τῆς νοσερᾶς ἐν τοῖς μεταλλείοις δεύτερος φαίρας. Οἱ φιλάνθρωποι Ἀθηναῖοι δὲν ἔθεωροι διπλαγχνον καὶ ωμὸν ἔργον τὴν βάσανον τῶν δούλων.² «Οἱ δίκαιοι καὶ φιλοικτίρουντες Ἀθηναῖοι, λέγει ὁ ἀσίδημος Κοραῆς, ἔκριναν πρόχυμα δίκαιων καὶ δημοτικὸν τὰς βασάνους τῶν δούλων. Εἰς τὴν μὲ τοὺς ταξιαπώρους Μηλίους συνομιλίσσοντες ἐντρέπονται οἱ στρατηγοί των νὰ ὅμοι λογήσωσιν διτι η δικαιοσύνη δὲν ἔχει χώραν παρὰ μεταξὺ ἀνθρώπων ἵσων εἰς τὴν δύναμιν καὶ διὰ τοῦτο ἀναγκασμένων νὰ τὴν φυλάσσονται, ἀλλ' ὅταν νέν διπό τὸ δύο μέρη εἶναι διθενέστερον χρεωστεῖ νὰ κάμη διτι προσταχθῆται πότε τὸν δυνατώτερον». Δικαίως λοιπὸν οἱ δοῦλοι παραποιούμενοι ἔλεγον:

«Δεινή τις ἀνέρι καὶ γυναικὶ συμφορά,

δοῦλους γενέσθαι, διεπότας τε δυστυχεῖς λαβεῖν.

Ἀθλιωτάτη ἡ κατάστασις τῶν ἐν Λακωνίᾳ εἰλάτων. Ἐν Σπάρτῃ καὶ ὁ δοῦλος ἡ κατάστασις δοῦλος καὶ ὁ ἐλεύθερος μάλιστα ἐλεύθερος. «Ἐν Ακαδεμίῳ, λέγει ὁ Montesquieu, δὲν ἐδύναντο νὰ ἔγωσι δικαιώματα οὔτε κατέτων ὕβρεων οὔτε κατέτων ἀδικιῶν. Η ὑπερβολὴ τῆς δυστυχίας ἦτο τοσάντη ὥστε ξυκνίσαν δοῦλοι οὐ μόνον τοῦ πολίτου, ἀλλὰ καὶ τῆς πολιτείας».³ «Ἐκ τῆς σκληρότητος ἡ μετεγειρίζοντο πρός τοὺς δούλους συγκατέγνωντο στάσεις. Οὕτως οἱ ἐν τῷ Λαυρίῳ ἀποστατήσαντες κατέλαβον τὸ Σούνιον καὶ ἐντεῦθεν δραμάμενοι ἐδίγουν ἐφ' ίκανον χρόνον τὴν χώραν.⁴ Οὐ μόνον δέ ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ καὶ ἐν Σπάρτῃ καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ συνέσσων συγκατέγνωντο στάσεις.⁵ Εἰδὼν δῶμεν πίστιν εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου λεγόμενον

1. «Καὶ αἱ πολλαις δὲ αἵτιαι διτταῖς μυριάσεις τῶν οἰκετῶν διδεμένατε εἰργάζοντα τὰ μελαλαν. (Ἀθην. ΣΤ', §. 104 σ. 272).

2. Οὕτως δὲ Αυκοῦργος κατὰ Λεοντίδην: «Παρεκαλεσάμην γάρ αὐτοὺς (τοὺς μάρτυρας) πρόβλησιν ὑπὲρ τούτων ἀπάντων γράψας καὶ ἀξιῶν βασινίζειν τοὺς τόδιους κοινέτας» (περ. Θ §. 28). «Τίς γάρ θρῶν οὐκ οἰδειν διτι περὶ τῶν ἀμφισθητουμένων πολέων δικαιότατον καὶ δημοτικὸν εἶναι, διταν οἰδέται η θεράπεια: συνειδῶσιν δὲ, τούτους ἐλέγχειν καὶ βασινίζειν» (αὐτ. περ. 29 καὶ 30). Οἱ Ἀριστοφάνης μνημονεύει καὶ τῶν διεφύρων εἰδῶν τῶν βασάνων.

Καὶ πῶς βασάνισω;

Ζαν. Πάντα τρύπου, ζει κλίμακι

δίσας τρεμάσας, διστριχίδι μαστιγῶν, δέρων.

τρεβλῶν, ζει δὲ εἰς τὰς ρίνας δέρος ἐγχέων,

πλίγθους ἐπιτιθέεις, πάντα τάλλα. . . . (Αριστοφ. Βάτραχ. 618).

1. Montesquieu Esprit des Loidis περ. XVII. — 2. Ἀθην. ΣΤ'. σ. 272. Πλατ. Νομ. ΣΤ' 777. Δύο στάσεις ἀναφέρει ἡ Ιστορία περὶ ὧν βλέπ. Ιστορ. Κ. Παπαρρηγοπούλου, τόμ. 2. σ. 432. — 3. «Ἡ τε γάρ Θεσσαλῶν πενεστεία πολλάκις ἐπέθετο τοῖς Θεσσαλοῖς, ὄμοιως δὲ καὶ τοῖς Λάκωνιν οἱ εἴλωτες, διστριχίδι μαστιγῶν τοῖς διτυγήματι διατελεῦσιν» (Πολ. Β'. Θ έκδ. Βιοβικ πρόλ. εἰς Ἀθην. σ'. §. 87).

φρίκην θμάσιες ήγειν καὶ αἰσχος; Η παρὸς τοῖς Σπαρτιώταις χρυπτεῖα. Οἱ δρόχοντες, λέγει ὁ Πλούταρχος, ἐπεριπον τοὺς υχλιστὰς τῶν νέων νοήμανας μετὸς ἔγχειριδίων καὶ τῆς ἀνγυχχίκης τροφῆς. Οὗτοι τὴν μὲν ἡμέραν ἔκρυπτον, νυκτὸς δὲ ἔξερχόμενοι κατέτραχον, θν ἐν ταῖς οὐδοῖς τῶν εἰλώτων κατελάμβανον. Πολλάκις δὲ καὶ εἰς τὰς οὖσας τὰς δημοσίας πορευόμενοι ἐφίνευον τοὺς ἀνθαλασιοτάτους καὶ ἀρίστους τῶν εἰλώτων.¹ Καίτοι τὰ λεγόμενα εἶναι σχεδὸν ἀπίστευτα, ὁ Θουκυδίδης διηγεῖται περὶ ἀπάνθρωπίας τινὸς ἀνηκούστου, ὅτι δύο χιλιάδες εἰλώτων στεφανωθέντων καὶ περιελθόντων τὰς ξέρας ἥφαντος εκαὶ οὐδὲτες ἥθετο διπόπῳ μακαστος διεφύλαξμα.² Κατ' Ἀριστοτέλην οἱ ἔφοροι λαμβάνοντες τὴν ἀρχὴν ἐκέρυττον πόλευμον πρὸς τοὺς εἰλώτας. Εὐ γένει δὲ προσερέροντο πόλεις αὐτοὺς προχέως καὶ σκληρῷς διέτας καὶ ἐμέθυον καὶ παρεισῆγον εἰς τὰς αυσσίτικας, ἵνα δειπνύσσοι τοῖς νέοις ὅποιν ἔστι τὸ μεθύειν.³ Οὐτὶ δὲ οὐδέρθωτις ἐκ τῆς τῶν Αἰγαίων διαστροφῆς, κακὴ καὶ ἀπάνθρωπος, ἀνωμολόγησαν καὶ αὐτοὶ οἱ ἔμικτοι συγγραφεῖς: «Παῦμες, τὴν ἐκ διαστροφῆς ἀπέρων ἐπιχνόθθωσιν οὐ πάντα φιλάνθρωπον οὐδὲ πολιτικὴν ἡγούμενον λέγει, ὁ Πλούταρχος.⁴ Ο δὲ Ἀπόστολος μιᾶς σκεινήματος ἔστι δὲν πρέπει νὰ ποιῶμεν τὸ κακόν, ἵνα ἐλθῇ τὸ ἀγκύλον.⁵

Εἰ δὲ οἱ Ἑλλήνες, οἱ σορθράτοι καὶ φιλανθρωπότατοι πάντιμοι, οὗτω μετεγειρίζοντα τοὺς δούλους, καὶ οἱ παρ' αὐτοῖς φιλόσοφοι ἐξήγεγκον περὶ αὐτῶν διῆξες ἀντιθειούσας τῇ φύσει καὶ τῷ ἀριθμῷ λόγῳ, τί πρέπει νὰ ὑπολάβωμεν περὶ τῶν ἀγερλαχών καὶ σκληρῶν Ρωμαίων; Οἱ Ρωμαῖοι οὐ τοσαν ἄρχες φιλανθρωπότεροι τῶν Ἑλλήνων; Πολλοῦ γε καὶ δεῖ! «Παρὰ Ρωμαίοις, λέγει οὐδὲ Boeck, οἱ κύριοι ἔχεις ἀπόλυτον ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ δούλου καὶ δύναται νὰ μεταχειρίσθῃ τὸ σῶμα, τὰς δυνάμεις, τὴν ζωὴν καὶ τὸ άτημα αὐτοῦ διπώς ποθελη. Τὸ δὲ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου διεκτίωμα ἐστὶν ἀπεριώσιτον» οἱ κύριοι δύναται νὰ κολάσῃ, νὰ βασανίσῃ, νὰ κακώσῃ αὐτὸν καὶ κατ' αὐτούς συνεύτη χωρὶς νὰ εἶναι διὸ τοῦτο ὑπεύθυνος.⁶ Όποια διεφορὰ μεταξὺ τῶν Ρωμαίων καὶ τῶν Ἑλλήνων! Ήποδει τοῖς Ἑλλησι καὶ ιδίᾳ παρὰ τοῖς Λαθηναίοις δὲν εἶχεν οὔτε τὸ πρᾶγμα. Ο κύριος δὲν ἔξεπέλει αὐτὸς τὴν ποιητὴν, οὐλλὰ παρέδιδε τὸν δούλον εἰς τοὺς ἀρχούτας.

«Νέμος δὲν ὑπὸ τοῖς τὸ ἐλευθέροις ἴσος.

·καὶ τοῖς δόσιοις αἴρατος κατέται πέρι 7·.

·Ἄλλα καὶ παρὰ Ρωμαίοις ἔστι διον ψεχον τὰς πατριαρχικὰς. Τίθη καὶ δὲν εἶγεν εἰσβάλλει ἢ πρυφὴ καὶ πολυτέλεια καὶ δ ἔγωμορδς η θέσις. τῶν δούλων ητο σκεκτή. Ο πατήρ τῆς οἰκογενείας παρεδέχετο αὐτοὺς ἐν τῇ τραπέζῃ καὶ οἱ δούλοι θηρεύετον αὐτῷ πιστῶς καὶ μετά ζῆλου. Άλλα μετὰ τελετῶν

1 Περὶ τῶν σκληροτήτων πρὸς τοὺς δούλους καὶ τῆς χρυπτείας ἐπιεικίστερον κρίνει δ. Κείλης (Ιστ. Ἑλλ. σ. 46 τῆς Ἑλλ. μεταρρ. Σ. Ἀντωνίαδου, πρελ. καὶ Ἀθηναίου 3:52, 12', σ. 657). — 2 Θουκ. Δ. 80. — 3 Πλούταρχος Αυκούρη, 28. — 4 Ο αὐτὸς ἐν βίῳ Δημητρ. 1, 4. — 5 Ρωμ. γ', 8. — 6 Boeck, Ρωμ. ἀρχ. II. 55. — 7 Βίοι. Εὐρεθ. 291 ἐκδ. Pflug.

ἐπειδὴ λοντο τοῖς δούλοις βαρύταται καὶ σκληρόταται ἐργασίαι. Οἱ δοῦλοι κατεκλισκόμενοι καὶ καταπονούμενοι τὴν ἡμέραν κατεκλείοντο τὴν νύκταν ἐν ὑπουργίοις καὶ φυλακσῖς, καθύγροις καὶ ἐστερημένοις θέρος. Ὁ δούλος, ὁ θυρωρὸς εἶναι δεδεμένος ἐν τῇ θύρᾳ καὶ πωλεῖται μετὰ τοῦ οἴκου ὡς ἀναπόσπαστον μέρος αὐτοῦ. Τυμωρεῖται οὐ μόνον διὰ τὰ ἔκούσια ἀμφρήματα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ ἄκούσια, καὶ ἐπ' ἐλαχίστη ἀπίκη.

Πρὸς τοὺς δούλους δὲν φέρονται μετὰ σκληρότητος οἱ πλούσιοι, οἱ εὐγενεῖς, οἱ ἀνάλγητοι τὴν αρδίσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ διέσηκοι ἐπὶ θρεπτῆ. Ὁ μέγας Κάτων ἔγων ὡς ἀξιωματικός. «Οἱ δούλοι εἴναι ἔχθροι ημῶν» μετεγειρέζετο αὐτοὺς ἀποκνιθρώπως· διὸ καὶ ἐπώλει αὗτοὺς, διε τοις ἐγκράτειον τῇ ἐξηγήσειν τὸν ἐπώλει καὶ τὰ γεγηρακότα ζῷα! Δικαίως λοιπὸν ὁ Πλούταρχος παξίων τὴν διαγωγὴν ταύτην τοῦ Κάτωνος ἀποκαλεῖ ταύτην ἀγεννῆ καὶ ματαίνθωπον¹. Τὸ πωλεῖν τοὺς ἀσθενοῦντας δούλους δὲν ἦταν ίδιον τοῦ Κάτωνος, ὥπερος γενικὴ χρῆσις. Οἱ ἀσθενοῦντες δούλοι, περὶ τῶν δὲν ὑπῆρχεν ἐλπίς ἀναρρώτεως, ἐξετίθεντο εἰς τὴν υῆτον τοῦ Τιβέρεως, ἐνθα διαρρέεται ἐρχόμενος ἐδύνατο νὰ λάβῃ αὐτοὺς κτηματα. Τοῦτο δὲ ἦτο φιλανθρωπότερον διότι πολλοὶ δεσπόται ἐφόνευσαν τοὺς δούλους, παρ' ᾧ δὲν ἥλπιζον κέρδη ἐκ τῆς ἐργασίας². Ὁ Κικέρων ὄμωλῶν περὶ τοῦ πραίτωρος Δομιτιανοῦ καταδικήσαντος εἰς τὸν στρατὸν δούλον, διότι ἐσπευστε νὰ φονεύσῃ ἀγριόχοιρον ἐν τῇ θύρᾳ, περιορίζεται λέγων διε τίτω; τοῦτο φάνεται σκληρόν³. Ὅτε δὲ δούλος τις διηγήσπειται πάθεινε, θεωρεῖ κακὸν καὶ ἐναντίον τοῦ πρέποντος τὴν λύπην ἐπὶ τῷ ἀπωλείχ τοῦ δούλου!⁴.

Τὸ νὰ ὑποφέρωσι καὶ νὰ ἀνέγωνται πᾶσαν κάκισιν εἰς ἥδονὴν καὶ διέχυσιν τῶν κυρίων καὶ κυριῶν, ἦτο ὁ κλῆρος καὶ τὸ τύχη τοῦ δούλου παρὸς Ρωμαίοις. Ἐνῷ οἱ δεσπόται διηγήσαντο τὰς ἡμέρας καὶ νύκτας μιασκεδάζοντες καὶ πολυτελῆ δεῖπνα ἔχοντες, οἱ δοῦλοι ὕψειλον νὰ διανυκτερεύωσι, νὰ μένωσι προτεκτικοῖ, νὰ μὴ βήγωσι, νὰ μὴ πτερνισθῶσι⁵. Δι' ἓν τῶν τοιούτων ἀμφρημάτων ἐτιμοφύωντο διὰ ματτίγων, ἐξ ἡμέντων δερματίνων, ἐπὶ γυμνοῦ τοῦ σώματος. Ἐράστη πληγὴ πολλοὺς μάλιστας εἰργάζετο εἰς τὸ σῶμα. Διεπέρων τὸ δέρμα αὐτοῦ διὰ κέντρων, ἔστιζον τὸ μέτωπον, τὴν κεφαλὴν καὶ ὅλον τὸ σῶμα. Ἐπιμωροῦντο διὰ χειροπέδης τὴν ποδοκάκκη,

1 Ηλευ. Κάτ. κεφ. 5.—Ο Κάτων ἀν μὴ εἶχε παραδείγματα εὐσπλαγχνίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὰ ζῷα, οἵτινες πρὸς τὰ οὖντροφα καὶ κατοικιδία τοῖς θέροντο φιλανθρωπότατα καὶ ταύφοις αὐτῶν Βόρυσσαν, ὡς εἶχεν ὃν κάμων τοῦ Σεντίππου τὸ λεγόμενον Κυνὸς σῆμα, Σὲν εἶχεν ἄρά γε ἵδετο βασιλέαρχοντας μέσθημα φιλανθρωπίας, οἷον παρ' αὐτῷ οὐχ ὑπῆρχεν;

2 Sueton. Claud. κεφ. 25.

3 Durum hoc fortasse videatur (in Verr. II. v. 3).

4 Soscitennes docesserat, neque plus quam servi mors debere videbatur, commoverat.
—(ad. Att. I. ep. 12).

5 Seneq. Epist. 47.

διεκ ζυγοῖς ἐπὶ τοῦ τραχῆλου, δι' ἀλμάσων, διὰ πείνης καὶ λύχνους. 'Αλλ' ἡ σκληροτέρης βάσισις ἦτο ὁ σταυρικὸς θάνατος¹.

'Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πολλίωνος, ὅπερ πάρεκειτο πεντον πολυτελέστερον, εἰς δὲ ἦτο πεντηκόντα καὶ δέ λίγους τοὺς θραύστας, δοῦλος θραύσις χρυσάλλου.

'Ο Πολλίων ἀμέσως διατάσσει γὰρ μαζίσωσι τὸν δοῦλον καὶ τὰς σάκας αὐτοῦ γὰρ βίβλων εἰς πᾶς μυριάνας τοῦ ιχθυοτροφείου. 'Ο δοῦλος καταφεύγει εἰς τὰς πόδας τοῦ Αὐγούστου καὶ οὖτεν ἄλλο ζητεῖ παρ' αὐτοῦ τὴν θάνατον δοῦλον.

'Ο Αὐγούστος φρικιᾷ εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς τιμωρίας καὶ διεπάσσει τὰ μὲν φύγετα γὰρ θραύσωσι πάντας καὶ βίβλων τροφὴν εἰς τὰς μυριάνας, τὸν δὲ δοῦλον ἀπελευθεροῖ². Δέν εἰναι ὅρσης ἀξιοθέαυμα ποτέ τρεῖς ή τῶν Θραγκῶν βασιλεὺς Κότυς, οὗτος κατὰ Ηλούταρχον, οὐα μὴ δείρη τὸν δοῦλον κύντος, ἐὰν εἴρουν σκέψην, κεράμεω, τεχνικῶς κατεσκευασμένην, αὐτὸς μὲν ἔβρισκες, τὸν δὲ προσαγγέντα αὐτῷ διώρον ἐφίλοθερήσατο, εἰπὼν τοὺς ἀξιομνημονεύτους τούτους λόγους. «Οπως μὴ δι' ὄργην πολέμω πικρότερον τοὺς συντείθοντας³.

'Ἄλλας μὴ φανῇ παρέδοσες τοῦ Πολλίωνος τὴν διαταγήν. Τὰς ιχθυοτροφεῖς τρέφουται συνήθως διεκ σαρκῶν σύνθρωπινων. Δεσπότης τις εἶχε διὰ στόματος τὴν φράσιν, εἰς τὰς ιχθυοτροφεῖς! ὡς διετάσσουσιν οἱ δεσπόται τῆς Ἀνταλῆς εἰς τὴν ἀγράνην.

Πρὸς τοὺς δοῦλους δὲν φέρονται σκληρῶν μόνον οἱ κύριοι, ἀλλὰ, τίς θελει πιστεύσει; Καὶ αὐτό τὸ τρυφερὸν οὐλὸν εὑρίσκει τὴν τιμωρίαν τῶν δούλων εὐάρεστον καὶ ἐπιχωριγόν. Ἐδώ ἐν τῇ Ἑλλάδι ἔνθα τὸ τίθην θεαν-

¹ Τὸ ξύλον, ἢ ποῦ ἐπίθετο ὑπατικαζόμενος εἰς θάνατον, συνίστατο τὴν Εὐλόγου διέλειτο, ὅπερ διεπήγετο εἰς τὸν σταυρούμενον (πότως εἶχεν τὸ παλαιότερον οἱ Γορηναί), τοῦτο δὲν ἐλέγετο (εἰπει τοὔπιστερον καὶ tollere, agere in oratione). ἡ συνίστατο ἐν δέος πλαγιωνέλλον ἐγέντων τὰ σχῆμα τοῦ Τ, μετ' ἔλασθεν ἀπολούθισ τὸ σχῆμα, περ ἔχει σήμερον τὸ Σταυρός. 'Ο Σταυρούμενος προσηλούτεοτοι ἐκαρρούσοτο ἐπ' αὐτῶν χεῖρας καὶ πόδας, οὐπο δὲ τὰ σκέλη ἐπίθετο μέγας ἥλος (χωρφί) ἵγα μὴ πατεπίπτῃ ὁ ἐκ τοῦ σταυροῦ πρεμέμενος. Τοῦτο ἐλέγετο ία ερει πίστε. 'Ο ἐπιτὸν σταυρὸν κατεδικάζομενος δοῦλος ἐλέμπειν μόνος τὸ ξύλον καὶ σφρεν εἰς τὸν τύπον τῆς καταδίκης. Διὰ τοῦτο καὶ δι' Ἰησοῦς Χριστὸς ἡναγκάσθη νὰ στρώσῃ τὸν σταυρὸν, ἀλλὰ μὴ διαδέμενος νὰ περιπάτῃ διὰ τὰς προηγημένας κακουσχίας καὶ βραχάνους ἀπηλλάγῃ τὰς βάροντας τούτους. 'Ο ἐπισταυροῦ κορυφήνειος ἀπέδινησε μετὰ πολλῶν ὑπονῶν. 'Ο θάνατος δὲν ἐπίρχετο ἀμέσως, ἀλλὰ μετὰ πολλὰς ἡμέρας. Πολλοὶ ἐπέζησαν μάχει τῶν ἐπιτὰς τὴν θάνατον. Ἐρ μέσω σήμερος προσερχομένης ἐκ τῶν θηλῶν, δίψης αἰσθέτου καὶ θερπίας ἐπίρχετο φρικτός ὁ θάνατος (πρὸλ. καὶ Ἀρχ. Εβρ. Κυνιστ. Κοντού. 29 καὶ 25). 'Ο μέγας Κωνσταντῖνος ποιῶντος καταργήσε τὸν σταυρικὸν θάνατον ἐν ἔτει 315 ἐκδοὺς τὰ ἔξης. «Πλει δεσπότης, λέγει ὁ Αὐτοκράτωρ, μέσοις κάρην χρήσιν τοῦ θάνου δικαιώματος μετριοπαθής καὶ θεοπρεπτεῖς. Μνημονοκτόνος θάνον ἐκουσίως φονεύσῃ τὸν θάντον δοῦλον μία μαρτυρίασεν τὴν λιθαναράν. Μάν δὲ ἀκοντίου πληγήσῃ αὐτὸν θανατηφόροις, θάνον ἀπαγχούσῃ αὐτὸν τὴν μαρτητήτα φρονεῖσθε. Εἶναι φαρμακεύση αὐτὸν, ὃν προστάσσῃ γὰρ σπεραχθῆ τὸ σῶμα αὐτοῦ διὰ τῶν θευράγων τῶν ἀγρίων θηρίων, τὴν διασχίζῃ τὰ μέλη αὐτοῦ διὰ πεπαραγτωρέων θευράκων ἄλπ. κλπ.» (Troplong. προκάμ. περὶ τῆς Ἰνδογ. καὶ Λατελ. τοῦ Χριστιανισμοῦ, μεταφρ. Βασ. Νεκολοπόλου. σ. 128).

² Senec. de ira III, 40. — 3 Πλουτάρχ. φιορθέγγιστα βασιλ. καὶ στρατηγῶν 7.

ήμερώτερα καὶ φιλανθρωπότερα ὑπῆρχον γυναικες μεταχειρίζομεναι τὰς δουλαῖς αὐληροθατικ, βατονίζουσαι αὐτὰς μέχρι θενάτου, στερούσαι αὐτὰς τὴς τροφῆς καὶ χέουσαι τὸ αἷμα κύτων διὰ πληγῶν εφοδροτάτων,¹ οὐ νὰ ὑποθέσωμεν περὶ τῶν Ρωμαίων γυναικῶν, ἃς εἶγεν ὑποθηριώτερες ἢ συγνήθεκτην εἰκόνα τῶν ἀλληλοπράγματων μονομάχων; Μὰς ἐξῆς δύνανται νὰ δώσωσι ἐναργεστάτην εἰκόνα τῆς τῶν γυναικῶν ὀμότητος. "Οτε ἡ Ρωμαία κυρία ἔκοψαντο, οὗτο ὠπλισμένη μετὰ μεγάλων καρφίδων τὰς διποίχες ἐνέπηγεν εἰς τὰς δούλας, ἀν παρετήρει ὅτι δὲν ἔξετέλουν ἀκριβῶς καὶ τὰς ἐπαγγέλτικες λεπτομερείας τῆς κομμωτικῆς τέχνης. "Ιναὶ δὲ καὶ διὰ τῶν βελογῶν πληγαῖς ὥστι μεγαλείτεροι, αἱ δούλαι ἔγυρνοῦντο! Πόρπη ἀνωτέρω τιθεμένη, ἔθεωρετο ἐγκλημα, λέγει ὁ Ιουδενέλης. Τὸ βούνευρον ἐτιψώρει τὸ ἐλάχιστον ὀμάρτημα. Διὸ καρφίδαι κακῶς τιθεμένην ἡ κομμώτρια ἐρραπίζετο, ἐρρέπετο χαμοὶ καὶ εὔτυχη; Ήτοῦτο μὴ εἶχε τούγχας ἢ δὲν διέφευγε τὴν ποινὴν νὰ κρεμασθῇ ἀπὸ τῶν τριχῶν τῆς κεφαλῆς! "Ιναὶ μὴ διὰ τῶν χειρῶν αὐτῆς τύπτῃ τὴν δούλην, μετεχειρίζετο τὸν δῆμον (carnifex) παριστάμενον αὐτῇ. "Ἄν τὸ ἀτυχῆς δούλη μὴ ικετίσῃ τὴν κυρίαν λίαν κομψήν κατὰ τὴν ἀρέσκειαν αὐτῆς, οὐδὲν δῆμαρος ἐλέγχοικανέν αὐτὴν, ἐλάκκου καὶ ὀποπέρων αὐτὴν πλήρη μωλώπων ἔλεγεν «ἄπελθε, ἡ τιμωρίας ἔγένετο!»² Ο Ιουδενέλης λέγει ὅτι ὁ διὰ τῶν μαστίγων ἄγος ἦτο εἰς τινας κυρίους καὶ κυρίας ἡδύτερος τοῦ ἀσυκτος τῶν Σειρήνων! Δὲν ἔσαν μὲν βεβίαιοι πάσαι αἱ κυρίαι τοπούτον ἀπηνεῖς, οὐχ ἡτούτοις δημω; δὲν εἶνε ὑπερβολικὸν τὰ περὶ αὐτῶν λεγόμενα. Ο Οὐδεῖος ἐγκωμιάζων κυρίκην τινὰς λέγει· «Ἡ κομμώτρια δύναται νὰ εἶνε ἡσυχος;» διότι δὲν «εἶνε γυνὴ σπαράττουσα τὸ πρόσωπον διὰ τῶν ὄνυχων οὕτος ἐμπήγουσε τὰς σβελόνες εἰς τοὺς βραχίονας».³

"Ἄλλ' ἡ σκληρότης τῶν Ρωμαίων ἐχώρει καὶ περαιτέρω. Ἐν τοῖς δεῖπνοις πολλάκις τὸ ἀνθρώπινον αἷμα ἐγύνετο ποταμοῦδεν. Τὸ ἐξῆς δείκνυσι τὴν θη-

1 Τὸ ἐξῆς τεμάχιον τῆς Θεανοῦς πρὸς Καλλιστὸν δείκνυσι τῶν Ἑλληνίδων Κυριῶν τὴν ἀμάρτητα. «Ἐνιαὶ γάρ, ὁ φίλη, ὑπ’ ἀιδητοῖς καὶ ματτίζουσι τὰ τῶν θεραπαινῶν οὐρακταὶ μητριαύρεις διὰ ζῆλου καὶ θρεύν, οἵαν ἐπομημιστογράφουμενας τὴν ὑπερβολὴν τῆς πικρίας· αἱ μὲν γάρ ἀνηλιώθησαν χρύνω διαπονούμεναι, αἱ δὲ ψυγῇ τὴν σωτηρίαν ἐπορίσαντα, πτιγές δὲ ἵπασσαντο τὰς ζῆν αἰτούχαις θενάτηρ μεταστᾶσαι. (Fragmenta Graecarum Molicrum. ed. il. Ch. Wolf. σ. 232).

2 Τοσαύτη δὲ ἦσαν ἡ ισχὺς τῆς συνηθείας, ώστε τὰ γυναικεῖα βλέπουμεν μείναντα καὶ μετὰ τὴν εἰσοδον τῆς θειοτάτης θρησκείας· τοῦ Χριστιανισμοῦ! Οὕτως διὰ Χρυσοστόμος έστι κυρίαι εἴδασάντος ἀνηλεώς τὰς δανδάκις. «Τί δὲ γέγονεν ἔρωτῶν ἔχει; Ἡ δεῖνα, φησι, πτὴν διαδην τύπτει τὴν αὐτής. Τί δὲ τούτου γένοιτο ἀν αναισχυντότερον; . . . . Καὶ τὸ δὴ πάντων αἰχράτερόν εἰσιν οὕτως κέργιαι καὶ ἀπηνεῖς, ὡς ἐπὶ τοσούτον μαστίξειν, ὡς μηδὲ αὐθηριαράν τοὺς μώλωπας σβέννυσθαι. Ρυμνώσασαι γάρ τὰς κόρας καὶ τὸν ἀνδρα τὸν τοῦτο παχλέσασαι δεσμοῦσι πολλάκις πρὸς τοῖς σκίρποσιν. Καὶ «Νυνὶ δὲ εἰς τοῦτο ἔποικας τινες γηκουσιν ως ἀποκαλύπτειν τὴν αεφαλήν καὶ ἀπὸ τριχῶν σύρειν τὰς θεραπαινίδας» (Χρυσόστ. τόμ. II, σ. 112). Περὶ τῶν παρόχων τοῖς νεωτέροις σκληροτήτων τῶν δούλων βλέπε λόγον Ἀσωπίου εἰς Ἀλεξανδρον. σ. 103 καὶ ἕτερο).

3 Πρέλ. De Lagrèze Pomp. c. 105.

ριωδίκη καὶ αὐτῶν τῶν γυναικῶν. Ἐγ τῇ διάίρῃ τοῦ Φλαμινίου περέκειτο τρόπεύς. Ἐγ τοῖς περιλημένοις ἐτο καὶ ἐρωμένη τις ἡ κατ' ἀλλούς ἐρώμενος αὐτοῦ. Αὗτη ἐπεθύμει νὰ τὸ διόρθωπον προχειρίσει. Ἡ χάσις ἡτορικρή! Ὁ Φλαμινίος δὲν ἔδιστεσ νὰ παρέσχῃ τὴν χάριν ταύτην τῇ ἐρωμένῃ αὐτοῦ. Διέταξε λοιπόν νὰ προσχθῇ εἰς τῶν κατεδίκων ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου καὶ προσκαλέσεις τὸν δοῦλον ἀπέκοψε τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀγιθρώπου. ¹ Ἡν δὲ πάλις συρποσίοις ἐγίγνοντο ἀγῶνες μονομάχων. Μετὰ τὸ δεῖπνον ὅτε διῆνεσσις ἐξέλιξε τὴν κεφαλὴν, εἰσῆγεντο τὰ διατυχῆ ἀνδράποδα, ἵν' ἀγωνισθῶσι μάχῃ θεατῶν. Τὰ πτώματα ἔκειντα τῇδε κακεῖσσος· ὁ μὲν ἔχων τὴν κεφαλὴν πειρασμένην καὶ τὸν ἐγκέφαλον διεσκορπισμένον, ὁ δὲ ἔκειτο παρ' αὐτῷ χωρὶς ἥπατος, χωρὶς ὄφθαλμῶν, ὁ δὲ φέρει πληγὰς παρ' ὅλον τὸ σῶμα. Καὶ ἐν πᾶσι τούτοις καρποῖς τῶν χειρῶν ἀκούοντας! «Τὰς τῶν μονομάχων οὐθέας οὐ μόνον ἐν πανηγύρεσσι καὶ θεάτροις ἐποιεῖντο. Ψωμαῖσι παρὰ Τυρρηνῶν παρολιθίοντες τὸ ἔθιος, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἐστιάσεσσιν. Ἐκάλουν γοῦν τινες πολιλάκις ἐπὶ δεῖπνου τοὺς φίλους ἐπί τε ἀλλοῖς καὶ διπώς δὲν δύο ἢ τρίς αἰεύγη μίσοιεν μονομάχων, ὅτε καὶ καρεσθέντες δεῖπνου καὶ μέθης εἰπεκάλουν πτοὺς μονομάχους· καὶ δὲ μὲν δύμα ἐσφέρτετο, καύτοι δὲ ἐκρότουν ἐπὶ τούτῳ οὐδέμιενο! » Ηδη δέ τις καὶ τὰς διαθήκαις γέγραψε γυναικῶν εὐπρεπεστάτικας μονομάχης. Καὶ ἐκέκτητο, ἐπερος δέ πατέσσις ἀνήβοις ἐρωμένους δέκατοι». ²

Καὶ μὴ νομίσωμεν ὅτι πρὸς τοὺς δούλους οὗτοις ἐφέροντο μόνον τι δεσπό-

1. «Ἄδελφός ἦν Τίτω Λεύκιος Φλαμινίος αὗτε τέλλα προσεοικῶς ἔκεινοι, τὴν φύσιν ἔντε πατέτες ἡδονῶντες ἀνελεύθερος δεινῶς καὶ δλιγωρότατος τοῦ πρέποντος. Τούτος συγῆν μειρακίστηκες ἐρωμένος. . . . ἐν αὖν πότῳ τινὶ θρυπτάρενος πρὸς τὸν Λεύκιον οὗτος ἔφη σφόδρα φιλάνω αὐτὸν, πόστε θέλων μονομάχων διπολιπεντὸν δύοτον γεγονόντος δινθρώπου φονευομένου θεατῆς, τὸ πρός ἔκεινον ἥδη τοῦ πρὸς ἔκεινον ἐν πλείστη λόγῳ θάρενος. «Ο δὲ Λεύκιος ἤζεις «Οὐδὲν ἔφη, δεινόν. Τάκομαι γάρ ἐγώ σου τὴν ἐπιθυμίαν καὶ καλείσας δινα τῶν καταδίκων ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου προσαγγήναι καὶ τὸν διπηρέτηρη μιταρμφάρενος ἐν τῷ συμποσίῳ προσέταξεν ἀποκόδιπτο τοῦ δινθρώπου τὸν τρέχηλον. Οὐαλέριος δὲ Ἀντέας οὐκ ἐρωμένῳ φησίν, ἀλλ' οὐχιμένη τούτο χαρίσασθαι τὸν Λεύκιον» (Πλόύτ. Τίτ. Φλαμ. καρ. 18, 3, 4.) Τὸ γεγονός τοῦτο διπολείκηντι τὴν ἐν Εὐαγγελίοις ιστορίαν τοῦ φύου τοῦ Ηροδέρεων Ιωάννου διληθῆ καὶ βεβαίων καὶ πατ' θοὸς φάνεται· διψασθεὶς ἡ μοιχαλίς Ηρωδίας ἐζήτησε τὴν κεφαλὴν Ιωάννου τοῦ βαπτιστοῦ (Μάρκ. 6, 21 καὶ 48). Τὸ γεγονός τοῦ Τίτου Φλαμινίου καὶ τοῦ Ηρώδου ἐγθυμίζει ἡμᾶς τὸ τοῦ Μωάμεθ B'. Μωάμεθ ἡ B', ἡ ἐκπορθητής τῆς Κονισταντινουπόλεως ἥγαπε τὴν Σιναϊκήν, καὶ ἀκούχατο μάλιστα ἐπὶ τῇ γῆτε τοῦ ἐκτιμάχοι τὸν δίδει τὸν καλλιτεχνημάτων εἰς λοιπὸν τὸν Χριστιανῶν προσκυνήσεων αὐτῷ εἰκόνα γραφεῖσαν παρ' αὐτοῦ καὶ παριστῶσαν τὴν ἀποτύμησην ἡεραλῆς Ιωάννου τοῦ βαπτιστοῦ. Τὸ ἔργον ἦτο τῷ διγενεῖς δέσμον λόγων καὶ δὲ Μωάμεθ ἐπίγνετε τὸν Σιναϊκόν. «Καὶ οὕτως, προσέθηκεν, ἡ καφαλὴ, ἡ χειρὶς καράντινα ἔλλα εἰψιν· διέτει τὸ στόμα, αὐτὸν παριστάσθην μικράν συστολήν ἥτις παρατηρεῖται εἰς τὰς κεφαλὰς τὰς ἀρτίως ἀποκοπεῖσσας. Εἰπούν δὲ ταῦτα ἀκίλεσσαν τῶν περιεστώτων ἀνδραπόδων αὐτοῦ νὰ πλησιάσῃ. Τούτου δὲ προσελύνοντος ὁ Μωάμεθ ἀπέκοψε δίκη μάτις τὴν κεφαλήν, ἔπειτα δὲ ἐξηκολούθησεν ἀταράχιας τὴν θυλλίαν του. «Ιδέ, εἶπάν, τῷ ἐντρόμω ζωγράφῳ, «Πῶς τὸ στόμα τῆς περιφέρεις ταῦτης συντελεῖται . . .» (Πανόρ. τόμ. 6. σ. 578). — 2. Παρ' Αθηναίῳ, Δ', καρ. 39.

ται ἡ οἱ ἀρχοντες, ἀλλὰ καὶ αὐτοι οἱ αὐτοκράτορες, οἱ πατέρες τοῦ λαοῦ
οὗτω μετεχειρίζονται οὐ μόνον τοὺς διούλους, ἀλλὰ καὶ πάγκης ἀνθρώπουν.
Κέμμισδος ὁ ἔξωλέστετος αὐτοκράτωρ συγχάζει τὸ σκέλος τοῦ ἀνθρώπου,
διὸ κατὰ πρῶτον ἀπήντα καθ' ὅδὸν ἡ ἐξέσσαλης τὸν ὄφθαλμὸν αὐτοῦ.
Ἀντῆμοισε δὲ τοὺς οὗτω πάραχοντας διὰ χρυσοῦ νομίμωτος! Ἐπὶ τῶν δει-
πνῶν αὐτοῦ διατεκτόνης αὐτοκράτωρ οὗτος ἦτο θηριωδέστετος. Διέταξε ποτε νὰ φέ-
ρωσι δύο ἀνθρώπους γρυποὺς, οὓς γυμνώσας περιέχυσεν αὐτοὺς βράζοντας ζω-
μὸν σινάπεως. Οἱ παριπτάντες ἔγέλων ἀσθεστον γέλωτα!

(Ἔπειται τὸ τέλος.)

ΤΟ ΔΗΛΙΟΝ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ *

ΙΤΟΙ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΔΙΔΘΟΥ ΚΑΙ ΚΑΛΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΟΙΚΙΛΩΝ ΤΟΥΤΟΥ ΣΥΝΟΝΤΙΩΝ
ΘΕΩΡΟΥΜΕΝΟΝ ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΩΣ, ΟΠΟΥ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ
ΚΑΙ ΠΑΝΩΝ ΩΣ ΑΚΡΟΥ ΔΙΔΘΟΥ ΕΙΤΕ ΕΥΔΑΙΜΟΝΙΑΣ

«Ἐν τῷ ἀγαθῷ πολλοῖς ὀνόμασι καλούμενον, διὸ μὲν γάρ φρόνκειν, ὅτε
δέ θεὸν ὅτε δὲ νοῦν καὶ τὸ λοιπόν» εἶπεν ὁ Βόκλείδης ὁ Μεγαρικός¹. Καὶ
ταῦτα μὲν φιλοσοφικῶς ὡς ἀποβλέποντα τὴν θεωρίαν περὶ τοῦ "Ἄκρου ἀγα-
θοῦ. Οὕτως δέ καὶ ἡμεῖς λέγομεν, Μίκρενας τὸ ιδέας τοῦ ἀγαθοῦ, τολμὴ ἐκ-
φράζεται διὰ πολλῆς ποικιλίας τῶν συνανυμμένων αὐτοῦ, καίτινες ἐτυμολογικῶς
καταντῶσιν εἰς παρομοίου δήλωσιν τῶν ἐννοιῶν.

α' Ἀρχόμεθα νῦν ἀπὸ αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀγαθοῦ. Τὸ ἀγαθὸν πόθεν ω-
τάγεται καὶ τί σημαίνει; Ἀπὸ τοῦ ἐπιτατικοῦ ἀγανάκτησεν τὸ ἀγαθοκαὶ δ-
έστι ἀγανάκτησεν πολλοῦ ποιοῦματι, ἔτι δὲ καὶ τὸ ἀγαθὸν καθό δέγαστον. Άπὸ
τοῦ αὐτοῦ ἀγακτησεν τὸ ἀγαθόν καὶ τὸ ἀγέλλομενος συνανυμμως ἔχοντας πρὸς
τὸ ἀγαθοκαὶ. Τὸ ἀγαθὸν οὖν εἶναι τὸ ἥμεν ἀγέλλοντον καὶ τὸ ἥμεν ἀγέλλων.
Ἐρχομένης εἰς τὰς λαζανας.

β' Ὁ τι ἀγέλλεται διὰ γαπῶμεν καὶ ἐφ' ᾧ ἀγαλλόμεθα τοῦτο καὶ αἰρόμε-
θα, πούτῳ καὶ ἀρεσκόμεθα. Επομένως ἀπὸ τοῦ αἰρετοῦ δὲ ἀρετα, οὐτε τὸ ἀρέσκω,
ἔχομεν τὸ αἰρετὸν καὶ ἀρεστὸν, τό τε ἀρετιον καὶ ἀριστον παραμοίως, ἀπὸ

ι' Εὔκολον εἶναι γὰρ πατερέσσωμεν καὶ τὰ βασανιστήρια εἰς διένεκλον ταῦς μάρτυρας οἱ τυ-
ραννοι. Ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ιστορίας μανθάνομεν δὲ τοὺς δύοντας τοῖς στόμασις ζέοντα μό-
λυδον τῇ Εβραϊκῇ ἐντὸς τίθους ζέοντας Ἑλαίου, Ὁ λεόσταλος θωράκης κατὰ διαταγὴν τοῦ
αὐτοκράτορος Δομιτιανοῦ ἐβλήθη εἰς πίθον ψράζοντος Ἑλαίου, οὐτε διελούσων σῶος καὶ ἀβλα-
τῆς ἐξωρίσθη εἰς Πάτρου. (Μηχλ. Ιστορ. Κ. Κοντογόνου τομ. Α. σ. 59. Ἐκδ. Α').

* Τὸ παρόν κεφάλαιον ἔξαγεται διὸ ἀνεκδότου πνὸς συγγράμματος ἐκεγραφομένου Σχε-
διάσματος ἐπὶ τῶν ἐτερολογιῶν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης τὸ τε καὶ ἀντίκην καὶ συγχρετικῶς
πολλάκις πρὸς τὴν λατινικὴν κτλ. διπλού Κυριακοῦ Λαμπρούλλου.— Καὶ ἔτερα δείγματα ἔξ-
αδημοσίαν ἀλλοτε ἔν τῃ «Πανδιάρᾳ».

1 Διαγεν. Δαερτ. Ἐν βίᾳ Βόκλείδου.